

////////////////////////////////////

Mòdul 1: Equitat de gènere

////////////////////////////////////

Text de suport:

Diferències sexuals, desigualtats socials

////////////////////////////////////

OBJECTIUS

Al final d'aquest text, el/la docent haurà de ser capaç de:

- Entendre els conceptes de sistema sexe-gènere i de perspectiva de gènere.
- Entendre la construcció social de les diferències biològiques.
- Conèixer la història dels feminismes i les masculinitats en la transformació de les desigualtats de gènere entre homes i dones.
- Entendre com es manifesten les desigualtats de gènere en les diferents esferes de la vida.
- Comprendre el context educatiu des d'una perspectiva de gènere.

RESUM

En aquest mòdul s'explica el concepte de gènere, el sistema sexe-gènere, i de perspectiva de gènere. Es contextualitza breument la història de les lluites per l'equitat de gènere entre homes i dones i la influència social sobre els caràcters genitals de cada persona en la construcció de la identitat sexual i de l'orientació sexual. Es fa un breu recorregut sobre els feminismes i les masculinitats i la seva importància per a la transformació de les desigualtats de gènere. Per últim, s'enfoca l'educació des d'una perspectiva de gènere.

ÍNDIX

1.1 QUÈ ÉS EL GÈNERE?	3
1.1.1 Ulleres de gènere i d'interculturalitat	4
1.2 La divisió sexual del treball i de la vida	5
1.2.1 El treball productiu	6
1.2.1.1 Segregació sexual vertical i horitzontal	7
1.2.2 El treball reproductiu	9
1.2.3 La conciliació entre les diferents esferes de la vida	10
1.3 CIUTADANIA AMB GÈNERE	13
1.3.1 Els feminismes	14
1.3.2 Les masculinitats	16
1.3.3. Conclusions	19
1.4 GÈNERE I EDUCACIÓ	20
1.4.1. Una mica d'història	20
1.4.2 L'educació avui	21
1.4.2.1 L'accés a l'educació	22
1.4.2.2 El gènere a l'escola	23
1.4.3. Algunes conclusions	25
BIBLIOGRAFIA	27

1.1 QUÈ ÉS EL GÈNERE?

Per preguntar-nos que és el gènere hem també que preguntar-nos que no és, i quina és la diferència entre sexe i gènere.

Quan en qualsevol part del món neix una persona, el seu cos ve determinat per una selecció de caràcters en què un X o un Y pauten el seu desenvolupament personal, social, econòmic al llarg de la seva vida.

Al llarg de la història humana, moltes societats han associat a una sèrie d'expectatives socials els genitals de cada ésser humà; s'espera que una persona aprengui determinats comportaments, que corresponguin al que s'espera del seu destí biològic.

És en aquest sentit que es distingeix sexe de gènere i es parla del **Sistema sexe-gènere**. El **sexe** es refereix a les característiques físiques dels cossos (el que distingeix físicament un home d'una dona, els caràcters biològics) i el **gènere** es refereix a la construcció social d'aquests caràcters, la qual cosa fa que homes i dones siguin considerats i valorats de forma diferent i assumeixin diferents rols en cada societat.

El gènere, tal com ho va proposar la investigadora feminista Joan Scott, és una categoria cultural i relacional:

“El gènere és un element constitutiu de les relacions socials basades en les diferències que distingeixen els sexes i (...) és una forma primària de relacions significants de poder.”¹

Es pretén així distingir el que és el sexe de gènere per entendre, com en un sistema patriarcal (que pren l'home com a referent de poder, defensant la superioritat i la dominació de l'home sobre la dona), van ser sent construïdes i reproduïdes **desigualtats de gènere**, o sigui, desigualtats socials a partir de les diferències biològiques de dones i homes.

Les desigualtats de gènere es tradueixen en els diferents àmbits de la vida i tots es relacionen entre si. Per això és necessari tenir una mirada de gènere per a entendre millor les relacions entre homes i dones, entre ciutadans i ciutadanes.

¹ Scott, Joan. “El género: una categoría útil para el análisis histórico” en Lamas, Marta (comp.) “El Género, la construcción cultural de la diferencia sexual”. México: UNAM Grupo Editorial Miguel Angel Porrúa, 1997, pàgina 289.

1.1.1 ULLERES DE GÈNERE I D'INTERCULTURALITAT

Durant molts i molts segles aquest sistema de dominació/submissió de l'home sobre la dona, va estar, i encara segueix, instaurat en la cultura, en les dinàmiques socials i relacionals dels homes i dones.

Així, per a entendre millor les dinàmiques socials i relacionals dels homes i dones actuals, i fer més pròxima la realitat de l'equitat de gènere entre uns i altres, és fonamental observar la realitat amb unes "ulleres de gènere", o sigui, observar i comprendre el món des d'una **perspectiva de gènere**, perquè poguem entendre com les diferències biològiques es construeixen en desigualtats socials i la forma com això afecta la vida de les persones.

La perspectiva de gènere suposa entendre i considerar que el gènere ha creuat totes les realitats socials a través de la història, la política, la legislació, l'educació, etc., i ha incidit en la construcció d'identitats femenines i masculines, la qual cosa ha portat que homes i dones tinguin diferents i desiguals condicions i oportunitats en les diverses àrees de la vida.

Malgrat ser sovint referida com a tal, la perspectiva de gènere no es restringeix únicament a les desigualtats que afecten les dones. És innegable que discriminacions i inequitats de gènere han afectat, i continuen afectant, més a les dones en tots els àmbits (productiu, reproductiu, educatiu, polític, etc.). No obstant això, alhora que la categoria de gènere és relacional i social, la perspectiva de gènere permet entendre que les inequitats i discriminacions de gènere també afecten els homes.

La història de la construcció d'identitats de gènere menys rígides i més justes, ve sent escrita des de fa molts milers d'anys i tots els dies se li afegeix alguna nova conquesta o retrocés, perquè sempre està transformant-se.

"Els éssers humans no són només biologia o només cultura, sinó que individual i col·lectivament es modelen en l'interacció entre biologia i cultura i moltes de les significacions amb les seves assignacions i implicacions, són apreses i, per tant transformables."²

Tenir present la perspectiva de gènere en la mirada que fem tots els dies de la vida exigeix un compromís individual i col·lectiu i té un objectiu, la modificació de les desigualtats socials entre dones i homes i aconseguir un sistema de gènere equitatiu, just i plaent per a uns i altres.

És el nostre propòsit tenir sempre present una perspectiva d'interculturalitat, o sigui unes "**ulleres interculturals**" que ens permetin observar i comprendre les diferències culturals en

² Proquidad/GTZ. Género y cambio en la cultura organizacional. Proquidad/GTZ. Colombia 2000, pàgina 15.

les relacions de gènere, i no situar-nos des de la perspectiva occidental com l'únic lloc referent i de debò. No obstant això, és també notori al llarg d'aquest text, que les referències i exemples utilitzats provenen majoritàriament del món occidental, perquè és aquell que ens és més pròxim. Assumim el nostre caire actual amb un propòsit de canvi. Les ulleres que posem per observar les realitats que ens envolten, passen per diversos processos d'ajust "òptic" i l'etapa de descentralització de la nostra cultura per poder observar i comprendre les altres cultures que ens envolten, és una etapa que requereix el seu temps i una constant perseverança i ferma convicció que la convivència positiva amb diversitat humana no sols és possible, com és desitjable.

A continuació parlarem de com les desigualtats de gènere s'han creuat en la vida de les dones i els homes. Analitzarem tres dels àmbits de la vida des d'una perspectiva de gènere, creuant la categoria de gènere amb la divisió sexual del treball productiu i reproductiu, amb la ciutadania i amb l'educació.

1.2 LA DIVISIÓ SEXUAL DEL TREBALL I DE LA VIDA

La biologia dels cossos ha estat durant molt temps l'explicació oficial per a la definició dels rols socials d'homes i dones. En les nostres societats, les dones, en tenir la capacitat de la gestació biològica de la vida, van ser "oficialment" encarregades de tots els aspectes de la reproducció: la criança dels fills i filles, la manutenció de l'espai domèstic, l'atenció de les persones majors. Els homes, al contrari, van ser encarregats del "món exterior", del treball productiu, de l'estudi, de la política i les lleis.

Es va generar una **divisió sexual del treball i de la vida**; la genitalidad determinava la funció social i el treball que faria cada persona. A moltes persones va ser dit -i ho van creure- que el treball es divideix: "els homes a la plaça i les dones a la casa."³

D'acord amb Joan Scott⁴ la història de la separació entre llar i treball subratlla amb tant èmfasis les diferències funcionals i biològiques entre dones i homes que acaba per legitimar i institucionalitzar aquestes diferències com a base de l'organització social, o sigui s'ha normalitzat aquesta divisió de la vida.

³ Refraney Popular.

⁴ Scott, Joan. "La mujer trabajadora en el siglo XIX". En Dubby, G y Perrot, M (dirección). Historia de Las Mujeres en Occidente. Taurus Madrid. 1993, pàgina 429.

"La divisió sexual del treball és universal, però és específica la forma que adopta cada societat, existint una gran variabilitat cultural (...) el que demostra que la vinculació entre treball i sistemes de gènere depèn de factors culturals i no de diferències biològiques entre homes i dones."⁵

Sostenir la vida humana segmentant-la, distribuint el temps i les funcions del treball d'acord amb el sexe de les persones, ha portat enormes danys per a les dones i per als homes. Ambdós van ser construïnt les seves identitats de gènere, laborals i personals atrapats en una lògica de divisió sexual del treball i de la vida.

Les dones van ser relegades a una posició subordinada en la societat, assumint el treball reproductiu, desvalorat per la societat, no sent reconegudes en l'àmbit laboral; els homes van ser apartats del treball domèstic i de la criança de les i els fills, de la construcció afectiva que es fa en aquest espai i van ser investits de la responsabilitat de ser els proveïdors de la família. El treball que cadascú i cadascuna realitzaven, permet temps per a l'oci i per a la participació ciutadana diferents per a uns i per a altres.

1.2.1 EL TREBALL PRODUCTIU

Les desigualtats de gènere van continuar essent evidents en el tipus de relació laboral i reproductiva que es va establir en les nostres societats capitalistes occidentals.

Les relacions laborals continuaren patint diversos canvis al llarg del temps, la major part de les vegades sense beneficis per a les persones treballadores, en particular per a les dones.

"El capitalisme no construeix les desigualtats de gènere, sinó que aquestes són generades pel patriarcat; el capitalisme les utilitza en benefici propi, les reproduïx i sovint les agreuja."⁶

Des de molt abans de l'època industrial les dones treballaven fora de les seves cases, com a empleades domèstiques, artesanes, etc. No obstant això, malgrat que en l'era industrial la major visibilitat de l'entrada de les dones al treball productiu va contribuir a un canvi en la concepció social de la divisió sexual del treball (perquè aquestes van entrar a assumir un rol que oficialment seria reconegut com productiu i el sistema econòmic va començar a incloure-les en els seus registres), al llarg del segle XX i fins als anys setanta, per a la societat capitalista industrial la forma de conciliar i garantir el treball productiu i reproductiu va ser la manutenció

⁵ Comas d'Argemir, Dolors. "Trabajo, Género y Cultura. La construcción de desigualdades entre hombres y mujeres" Icaña, Institut Català d'Antropologia. Barcelona. 1995, pàgines 32,33.

⁶ Parella Rubio, Sonia. "Mujer, inmigrante y trabajadora: la triple discriminación". Anthropos, Madrid. 2003, pàgina 353.

de l'aparent normalització d'una estricta divisió sexual del treball, que ubicava a les dones a la llar i als homes en l'espai laboral.

Aquest model laboral⁷, també anomenat *malebreadwinner*, determinava la normalitat de la relació laboral basada en la jornada d'un treballador de sexe masculí, heterosexual amb biografia masculina "normal" (centrada en el treball remunerat) amb una trajectòria laboral normal masculina, per al qual es determina una jornada laboral "normal" i condicions de treball "normals" i es pressuposa que hi ha una esposa que s'encarrega de tots els aspectes relatius a la reproducció.

No obstant això, asseure una estructura i un model econòmic "sobre la base de la "normalitat" d'una família caracteritzada per l'activitat professional de l'home (per tota la vida i a temps complet) i la inactivitat i/o parcial activitat laboral de la dona, que és contemplada com a força de treball "secundària" i que està a càrrec de la major part del treball reproductiu⁸, està avui desajustat amb les noves realitats socials en què els exemples de família i de relació laboral "normal" són cada vegada menys freqüents i que la participació de la dona en el mercat laboral és cada vegada major al llarg i ample del món.

El món laboral està sotmès a transformacions profundes. La revolució científica-tecnològica, les noves dimensions de la internacionalització de la producció, la globalització dels mercats, organitzen amb flexibilitat l'acumulació del capital, donant lloc a l'emergència de noves formes d'ocupació, relacions laborals i socials i a l'adaptació dels diversos actors socials, que necessàriament estan travessades per relacions de gènere. Actualment, les polítiques laborals estan necessàriament circumscrites a les lleis del treball existents en cada país però estan també regulades pel sistema econòmic capitalista globalitzat, vigent en moltes parts del món, la qual cosa no ha contribuït perquè es respectin la igualtat d'oportunitats entre homes i dones en el treball.

⁷ Un exemple d'aquest model, és el model fordista que va sorgir a finals dels anys 40 en els E.U.A., llançat per Henry Ford, director de la Ford Motor Company, que es va distingir per diversos canvis en la tecnificació de les línies de muntatge dels automòbils però també per haver duplicat el salari als seus treballadors (homes) amb l'intent de garantir la seva permanència i especialització en la fàbrica. S'aplicava el salari familiar considerant l'home com a proveïdor i la dona com assistent. Aquest model es va veure destronat quan els nous canvis laborals de l'era moderna que va introduir la flexibilitat laboral. Ford no aplicava el "5 dolars a day" ni als treballadors amb menys de 6 mesos de vinculació a l'empresa ni a les dones.

⁸ Ensignia, J. y S. Yáñez, editors. *Sindicalismo, género y flexibilización en el Mercosur y Chile. Inserción laboral femenina.* Fundación Friedrich Ebert.1999.

1.2.1.1 SEGREGACIÓ SEXUAL VERTICAL I HORIZONTAL

Quan les dones entren al sistema laboral han d'enfrontar-se a una estructura masculina, que privilegia el treball productiu i dificulta la seva compatibilitat amb les altres esferes de la vida com el treball reproductiu, l'oci i la participació política. Per la seva banda els homes, troben dificultats per viure una vida no reduïda al laboral i participar en condicions equitatives en el treball reproductiu.

Diversos estudis realitzats sobre el tema de l'ocupació mostren que, malgrat que les dones en els últims anys han augmentat notablement la seva presència en el món laboral, els seus recorreguts laborals són diferents dels dels seus col·legues homes i la discriminació que pateixen afecta les seves carreres laborals, a més de condicionar les seves opcions en la vida privada.

La segregació sexual del treball implica un accés diferencial entre homes i dones a ocupacions i llocs de treball, branques i categories ocupacionals. Constitueix un factor determinant de la qualitat de l'ocupació femenina i de la seva evolució, alhora que afecta la relació amb el treball reproductiu, l'oci i la participació ciutadana.

Són variades les formes de segregació que les dones troben en la seva vida laboral. Parlem de **segregació horitzontal** en el treball quan es refereix a les dificultats de les persones a accedir a determinades professions. Es verifica en la predominança de les dones cap als sectors tradicionals feminitzats i la dificultat de les dones per accedir a càrrecs generalment estipulats com "masculins". Encara que sigui menys freqüent, també els homes troben dificultats a l'accés a professions, càrrecs o ocupacions considerats com típicament femenins, com a infermeria, auxiliars administratius o ser reconeguts com a amos de casa.

En particular les dones són sovint afectades per la **segregació vertical** en el treball, o sigui, les dificultats que tenen per poder desenvolupar-se professionalment. Són conegudes les desigualtats que limiten que la dona ocupi llocs de poder decisor, així com les condicions laborals que les afecten: són les que treballen més a temps parcial o en formes laborals de flexibilitat o jornada continuada i el salari femení, per al mateix càrrec i les mateixes funcions, és sovint més baix que el salari masculí.

La discriminació de gènere que existeix en el treball productiu, tant a nivell horitzontal com vertical, es veu encara més accentuada amb la pertinença a algun grup ètnic o religiós diferent del referent tradicional europeu i espanyol en particular. L'origen, la religió i el color de la pell continuen limitant la possibilitat d'accés i progressió en el treball. En creuar gènere, treball i ètnia, s'evidencia encara més que les desigualtats que afecten les dones, que ocupen l'últim i més baix esglaió socioeconòmic, la pobresa té rostre de dona.

1.2.2 EL TREBALL REPRODUCTIU

Com ho evidencien nombrosos estudis⁹ sobre gènere i treball, les desigualtats entre homes i dones en l'àmbit laboral estan també relacionades amb la distribució del treball domèstic o treball reproductiu.

Les activitats reproductives, a més de constituir una producció de serveis, són indispensables per cuidar les persones, permetent-los treballar i realitzar activitats que contribueixin al desenvolupament integral dels éssers humans, com a individus i com a espècie. No obstant això, en la nostra societat, les tasques lligades al treball reproductiu, realitzades en l'esfera privada i en general no remunerades, són socialment desvalorades, no sent considerades treball ni per les persones que les realitzen, ni pel sistema econòmic vigent.

Un estudi realitzat per la Fundació Jaume Bofill el 2001-02 sobre la divisió del treball domèstic i familiar a Catalunya, basat en entrevistes a 1991 llars catalanes, mostra que el sexe continua sent el factor determinant per a la realització d'aquest treball. Alguns resultats d'aquest estudi són:

- La distribució del treball domèstic entre homes i dones continua essent molt diferent: les dones s'encarreguen de 72,1% de les tasques de la llar i els homes de 22,7%.
- Només una de cada 10 parelles es reparteix el treball equitativament.
- S'assisteix a una diferència generacional en la divisió del treball domèstic. Així, les generacions més joves comparteixen més igualitàriament aquest treball amb les seves parelles i com més alt és el nivell d'estudis, més els homes comparteixen el treball domèstic amb les seves parelles.
- 2 de cada 10 llars a Catalunya paguen un servei extern per a la realització de les tasques domèstiques i, en menor mesura, per a l'atenció d'alguna persona dependent de la llar. En general, és mà d'obra femenina assalariada i sense contracte.
- Són les dones les que, en general, s'encarreguen de la criança dels fills i filles i de l'atenció de les persones adultes dependents o amb necessitats d'atenció especial.

A causa de l'actual desequilibri en l'assumir de responsabilitats però també de les possibilitats, entre el món domèstic i el món laboral per part d'homes i de dones, és molt important tornar, o potser crear, la importància del treball domèstic, espai vital individual de cada ser, on comença la socialització del món dels nens i nenes i que permet construir el món únic de cada adult.

⁹ veure Teresa Torns, Commas d'Argemir, Cristina Carrasco, entre d'altres/as.

Si les dones assumeixen totes les tasques que ocasiona el treball domèstic, significa que elles redueixen inevitablement les seves oportunitats de desenvolupament professional i personal i que els homes continuaran perdent l'oportunitat d'assumir i gaudir d'aquest espai.

La valoració del treball domèstic influencia necessàriament el replantejament de les relacions de gènere, la construcció de noves identitats masculines i femenines, la relació amb l'atenció d'altres, en particular dels fills i filles i el qüestionament de cadascú i cadascuna de nosaltres en tant que éssers productius, però com a individus amb necessitat propi cap enllà de les productives. Per aquesta raó, aquest es un dels temes relacionats amb la igualtat d'oportunitats entre homes i dones que podrà ser inclòs en la programació escolar, per sensibilitzar els nois i noies en la importància d'assumir les responsabilitats domèstiques d'una forma equitativa.

1.2.3 LES DIFERENTS ESFERES DE LA VIDA

La conciliació entre les diferents esferes de la vida és potser l'antítesi de la divisió sexual del treball i de la vida. Es pretén reconèixer que cada persona té dret a poder articular els diferents aspectes de la seva vida i que cadascun d'aquests àmbits demanda un temps específic.

Els efectes de la intensitat del temps laboral i la desigual distribució entre treball productiu i treball reproductiu per als homes i per a les dones, té conseqüències profundes en les seves vides, tant en la forma i el temps de realització de cadascun d'aquests dos tipus de treball, com en la possibilitat de gaudir del seu temps lliure, element cada vegada més reconegut com fonamental per al desplegament i la salut mental de les persones, o en la seva possibilitat de participar activament en la ciutadania perquè s'el temps del treball absorbeix els altres temps de la vida, el temps per a la ciutadania queda necessàriament minvat.

“El temps del treball s'arrela com a un dispositiu regulador de la resta dels temps socials, però lluny d'incorporar aquesta connectivitat, amb vista a fixar les seves dimensions i distribuir els calendaris o jornades laborals, es desentén de la mateixa i reclama de l'individu treballador la *major disponibilitat*, en altres paraules un despreniment del temps privat (o temps per a si mateix) a fi de reforçar la dedicació a la seva professionalitat.”¹⁰

En el context soci econòmic que travessem, que la tendència per a la desregularització de les condicions laborals és cada vegada major, el temps del treball productiu continua colonitzant els altres temps, fent que les dones s'enfrontin a la doble jornada laboral. No obstant això, la conciliació no pot ser pensada com un problema de les dones, de compatibilitat entre les

¹⁰ Murillo, Soledad. “Pacto Social o negociación entre géneros en el uso del tiempo laboral” en Carrasco Cristina (edit) “Tiempos, trabajo y género”. Publicacions Universitat de Barcelona. 2001, pàgina 156.

tasques productives i les tasques reproductives que elles fan. Ni dels homes que es deparen, quan ho demanden, amb obstacles per part de les entitats ocupadores per assumir les seves responsabilitats en l'àmbit reproductiu. Ni tampoc pot ser un problema de les classes altes i mitges que es resol sobre les espatlles de les classes populars.

Ha de ser pensada des de la necessitat de redistribució dels temps de les nostres vides i de les càrregues de treball d'uns i altres, apuntant a la construcció d'un nou contracte social entre homes i dones, de nous contractes laborals, de nous projectes de vida, de nous pactes socials més redistributius i igualitaris.

Es defensa la necessitat de reflectir en les polítiques públiques les sincronies i asincronies en la vida d'homes i dones, tenint en compte formes de gestió que apuntin i defensin solucions més justes i equitatives per a ambdós.

“Un dels obstacles a què s'enfronten les polítiques de conciliació és que, alienes a la realitat de la “doble presència”, no inclouen la sincronia temporal que acompanya a l'organització i realització quotidiana de la càrrega total de treball. Treball remunerat i treball domesticofamiliar no són dues jornades sobreposades. Els homes acostumen a viure el temps de treball de forma diacrònica, en funció de si mateixos: les dones, en canvi, viuen sincrònicament els temps dels seus treballs (activitat laboral i de reproducció). La demanda de sincronització està bastant generalitzada. Les dones són novament les que supleixen aquestes desincronies i, en definitiva, les que s'encarreguen de conciliar els temps de les distintes persones de la família. Però les desincronies, en realitat, afecten tots, no sols per la natura del treball reproductiu, sinó també a conseqüència dels horaris o l'estructura de les institucions de reproducció social (col·legis, hospitals, administració pública), dels temps de les ciutats (mercats, comerços, transports) o del temps de treball assalariat.”¹¹

Així, les polítiques haurien d'incloure els temps de la vida quotidiana, les situacions diàries que enfrontem homes i dones en les nostres conciliacions i gestions, i no sols les situacions excepcionals, com ho planteja Sonia Rubio:

“Aquesta oferta pública de serveis a la vida diària, a més a més, ha d'estar acompanyada no sols dels permisos laborals de què actualment gaudim, sinó d'unes polítiques de temps que atenguin als criteris abans ressenyats. Aquí la conciliació mostra les seves clares limitacions perquè només té en compte permisos laborals per a temps excepcionals. I la relació de temps i treball és quelcom que requereix no menystenir la quotidianitat i la lògica de sincronia o simultaneïtat amb què operen totes les

¹¹ Rubio, Sònia. La conciliación de la vida familiar y laboral a debate. Riesgos y oportunidades desde una perspectiva de género in <http://www.equalitaca.org/nuevaitaca/novedades/enlaces/49/documentotecnicoforo.pdf>, pàgina 45/118.

combinacions possibles en aquesta relació, tal com abans s'ha comentat. Es fa necessari, perquè, plantejar unes reduccions horàries de la jornada laboral amb caràcter sincrònic i quotidià. (...) Òbviament, tals demandes de temps variaran en funció del distint pes que la càrrega total de treball adquireix al llarg dels distints moments del cicle de vida de les persones.”¹²

No sols les polítiques públiques amb equitat de gènere són fonamentals per a una conciliació realment (re)estructurada sobre principis d'equitat entre homes i dones. Aquest és un treball que involucra tota la societat, A més de les persones treballadores i les entitats ocupadores.

És una problemàtica social que afecta totes i tots i per totes i tots haurà de ser resolta, o almenys, minimitzada. El Fòrum Ciutats per a la Conciliació¹³ indica algunes de les mesures que poden ser assumides per cada actor social involucrat:

A nivell individual, algunes de les mesures que poden ser desenvolupades són la recerca d'un discurs d'igualtat entre homes i dones que incentivi la controvèrsia sobre els rols de gènere tradicionals i promogui nous rols de gènere més equitatius; El contacte amb experiències variades que confronten els subjectes a nous models familiars i a estils de ser i fer diversos.

A nivell organitzatiu, es necessiten empreses i entitats laborals amb una cultura organitzativa que promogui la conciliació entre el treball i les diferents esferes de la vida; que abandonin el model de total disponibilitat de les persones treballadores; que incentivin als homes a participessin en la vida reproductiva; que promoguin la divulgació de bones pràctiques de conciliació.

A nivell de les polítiques públiques, es defensen polítiques públiques més eficaces i que entenguin la conciliació com un dret de ciutadania, més enllà dels aspectes treball/família i integrant dimensions com l'oci i la participació ciutadana; que assumeixin costos i disposin de pressupostos per a la promoció de mesures de conciliació; que promoguin ciutats més habitables i amb perspectives de conciliació; que critiquin el model de disponibilitat total per al treball productiu i promoguin la participació dels homes en el treball reproductiu. Els poders públics han d'assumir les seves obligacions, construint i fent seguiment a polítiques públiques que de fet promoguin una conciliació estructural per a homes i per a dones.

Considerem que la conciliació és un tema suficientment important per ser inclòs en aquest mòdul perquè afecta els diferents àmbits de la vida i està directament relacionat amb els drets que tenim en tant que persones i en tant que dones o homes. L'escola educa i ensenya als i les

¹² Rubio, Sònia. La conciliación de la vida familiar y laboral a debate. Riesgos y oportunidades desde una perspectiva de género in <http://www.equalitaca.org/nuevaitaca/novedades/enlaces/49/documentotecnicoforo.pdf>, pàgina 46/118.

¹³ <http://www.equalitaca.org/nuevaitaca/novedades/enlaces/49/documentotecnicoforo.pdf>.

estudiants que més tard seran treballadors i treballadores i es trobaran amb la dificultat de la conciliació entre el treball productiu i les altres esferes de la vida. Per això haurà també de transmetre la importància de la conciliació a nivell individual i familiar i promoure el pensament crític sobre la forma com es vaig distribuir socialment els temps de les nostres vides.

A continuació parlarem de com es van anar donant els canvis socials entre homes i dones al llarg de la història i la contribució dels moviments feministes i de masculinitats en aquests canvis.

1.3 CIUTADANIA AMB GÈNERE

La forma com va ser escrita la història, es a dir, el registre dels esdeveniments rellevants de les nostres societats tant en el segle XIX com de principi del segle XX, deixa tot un món fora, deixa de banda tots els que no són poderosos, tots el que no integraven el sistema masculí dels reis, dels poderosos, de les batalles de les lluites i conquestes. La història s'ens va explicar sobre els homes i per homes, des d'una perspectiva patriarcal en què l'home era el referent principal i considerat com a superior a la dona, invisibilitzant la participació de les dones en les transformacions socials.

“(Al llarg de tota la història), les dones de tot arreu van cuidar dels seus nens, van munyir el ramat, van conrear els camps, van rentar, van cuinar, van netejar, van cuidar dels malalts, van vetllar pels moribunds, van preparar els morts (...) l'extraordinària continuïtat del treball de les dones, de país per a país, d'època per a època, és una de les raons de la seva invisibilitat; la visió d'una dona alletant un beu, cuinant o netejant el sòl, és tan natural com l'aire que respirem, i, tal com l'aire, no va atreure qualsevulla anàlisi científic abans del període modern. Mentre hi hagués treball per fer, les dones ho feien, i per darrere aquestes activitats visibles de papes i reis, guerres i descobriments, tiranies i derrotes, les dones treballadores van teixir el teixit real del tipus d'història que encara espera el seu reconeixement.”¹⁴

¹⁴ Miles, Rosalind. The women's history of the world, s/l. Paladí Books, 1989 citat en “Manual de Formação de Formadores/se m'Igualtat entre Dones i Homes”. Presidência do Conselho de Ministres e Ministeri dóna Segurança Social i do Trabalho. Lisboa 2003, pàgina 71.

1.3.1 ELS FEMINISMES

És molt comú associar el terme feminisme a dones exaltades cremant subjectadors, no obstant això, aquest és un dels mites creats sobre el feminisme a partir d'una acció puntual en una de les moltes lluites de les dones contra la discriminació que les apartava dels seus drets com a ciutadanes. No obstant això, la història del feminisme i de la lluita pels drets de les dones és bastant més complexa.

Es pot dir que el feminisme no existeix, abans hauríem de parlar dels feminismes perquè tant a nivell de corrents teòrics, com dels moviments socials, hi ha diferents perspectives i modes d'actuació, que han canviat molt al llarg dels temps. Per exemple, a nivell teòric hi ha varis corrents de feminisme amb orientacions conceptuals molt diferents entre si, com el feminisme de la igualtat, que defensa que els homes i les dones són iguals i deuen tenir els mateixos drets, i el feminisme de la diferència, que aposta per reivindicar les diferències entre els homes i les dones, encara que defensi els mateix drets per a uns i altres. També al nivell dels moviments socials feministes, són moltes les diferències en les seves modes d'actuació, però es podria dir que hi ha un objectiu comú, canviar les relacions de gènere existents entre homes i dones i empoderar i donar més autonomia a les dones.

Es pot dir que el "feminisme" o la reivindicació dels drets de les dones, sempre ha existit. Des de l'Edat Mitjana que hi ha relats de dones que, individual o organitzadament, reivindicaven els seus drets com per exemple Cristina Pizan, de qui parlarem endavant, o Olimpya de Gouges, una de les protagonistes del feminisme Il·lustrat que sorgeix en la Revolució Francesa del segle XVIII, de la qual parlarem al mòdul 3. No obstant això des d'una perspectiva històrica, es sol situar dos grans moments del feminisme més contemporani, les dues onades del feminisme.

La **primera onada**, va tenir origen en el segle XIX als Estats Units i també a Europa, i es va centrar en l'igualtat entre els drets de les dones i els drets dels homes. Tenia com principals reivindicacions aconseguir l'accés a l'educació per a les dones, i molt en particular l'accés a la universitat, obtenir drets sobre la propietat per a la dona casada, promoure l'accés de les dones a diverses professions, com la medicina i, finalment reivindicar el dret al vot de les dones, del qual estaven impedides per la discriminació existent a la seva condició de gènere.

La **segona onada** del feminisme va tenir lloc en els anys 70 del segle XX, i s'orientava a denunciar l'esquema patriarcal de la construcció dels rols de gènere amb base en les diferències biològiques. Un dels principis d'aquesta onada enuncitava que "l'experiència personal és també política", col·locant en el debat públic el que fins el moment semblava ser només de l'ordre personal i íntim. Després de la lluita pels drets socials i civils de les dones iniciada en la primera onada, es posava ara sobre la taula el dret de les dones a controlar el seu cos (el dret al plaer, al control de la reproducció, a l'avortament, a no ser discriminada per la seva orientació sexual).

Aquestes lluites han estat molt importants per al que avui cridem drets sexuals i reproductius. Un altre dels temes més importants reivindicats per aquesta segona onada va ser el dret al treball de les dones i en igualtat de condicions amb els homes.

També a Catalunya la història dels feminismes acompanya la història de les dones en altres parts d'Espanya i del món. Dones com Magda Oranich, Maria Aurelia Capmany, Maria del Mar Bonet, Nuria Pompeia, són alguns dels molts i molts noms de dones catalanes que van contribuir al canvi de les desigualtats socials entre home i dones.

També en altres parts del món, com el món àrab, les dones van donar importants passos per a la millora de les seves condicions socials en igualtat de condicions amb els homes. Per exemple, May Ziada¹⁵, una de les primeres dones escriptores àrabs, que va defensar amb vehemència el dret a l'educació de les dones i va ser una de les primeres dones a tenir un saló literari de tertúlies a Egipte. En aquest país, a causa de la I Guerra Mundial, les dones constituïen el 5% de les treballadores de les fàbriques i van ser elles les primeres a manifestar-se, a fer vagues perquè els reduïssin la jornada laboral i perquè fossin promulgades lleis que reguessin els permisos per embaràs i per maternitat. A Algèria, Síria, Líbia, Palestina, Iraq, Kuwait, El Marroc, Tunis, entre altres països àrabs, moltes han estat les dones que han lluitat pels destins dels seus països i per la millora de les seves condicions socials i de gènere. També alguns homes van recolzar la lluita per la igualtat de les dones. El *skejj* Muhammad Abdu, malgrat les crítiques que va rebre per part de diverses entitats eclesiàstiques va retreure en nombroses ocasions la situació de les dones i va atacar amb duresa la poligàmia i el divorci indiscriminat. Va advocar per l'abolició del concubinat i de l'esclavitud femenina i va defensar la igualtat entre home i dones, assenyalant que estava en perfecta concordança amb els valors islàmics. Actualment són cada vegada més les veus de dones musulmanes que reivindiquen els seus drets en la societat islàmica, com Nawal As-Sadawi i Fátima Merniese.

Al llarg i ample del món, les reivindicacions de gènere troben punts en comú però també troben divergències. La interculturalitat és així un factor que està també croat amb la percepció sobre les desigualtats de gènere i és necessari analitzar aquesta qüestió del mode més imparcial possible, perquè moltes vegades estenem a jutjar d'acord amb el nostre marc cultural referencial. Un exemple concret és la qüestió del vel, hiyab, utilitzat per les dones musulmanes. Des del punt de vista occidental, el vel és vist com un símbol de l'opressió de la dona, i de submissió religiosa i cultural. Des d'una altra perspectiva, el vel és un símbol d'identitat, i cada dona haurà de tenir llibertat d'expressió per decidir usar-ho o no usar-ho. Per a moltes feministes àrabs, utilitzar el vel els ha permès importants conquestes en la reivindicació dels seus drets polítics, i consideren molt més important actuar en la base de les desigualtats de

¹⁵ veure http://www.aulaintercultural.org/IMG/pdf/liberacion_mujer_arabe.pdf.

gènere, que estan relacionades amb l'organització política i econòmica dels països, que discutir o prohibir l'ús d'aquest símbol cultural de la dona islàmica.

Encara que amb totes les seves diferències i similituds, els feminismes, com a moviments socials o corrents teòrics i amb les seves especificitats en les diferents parts del món, van ser, i són molt importants per a la promoció de l'apoderament i autonomia de la dona i per a la transformació de les desigualtats de gènere. Sense ells, no hauria estat possible la conquesta de drets i la transformació de rols de gènere que es van aconseguir fins als dies d'avui, tot que encara hi hagi molt camí a recórrer.

Han estat les dones els qui van assumir la transformació de les seves desigualtats patides al llarg de la història, però també va haver-hi homes que s'han implicat en aquest procés de transformació social i han contribuït tant per a la lluita contra la discriminació de les dones com per al canvi de la masculinitat tradicional cap a rols socials de gènere més equitatius.

Actualment, malgrat tant que encara falta per fer, cada vegada semblen ser més els homes que reflexionen, reivindiquen i inventen altres masculinitats més justes i equitatives, com veurem a continuació.

1.3.2 LES MASCULINITATS

Els homes van construir la seva identitat sexual amb base en una masculinitat hegemònica i heterosexual, que durant molt temps va ser presa com a referent social.

A resta del gènere, la construcció de la masculinitat tradicional està també relacionada amb altres categories, com la classe social, l'ètnia i l'orientació sexual. La masculinitat hegemònica s'entén com a blanca, de poder adquisitiu i heterosexual.

D'acord amb Connel, la masculinitat hegemònica es pot definir, "com la configuració de la pràctica genèrica que encarna la resposta correntment acceptada al problema de la legitimitat del patriarcat, la que garanteix (o es pren per garantir) la posició dominant dels homes i la subordinació de les dones"¹⁶.

Aquesta forma de construir-se home, els deia als barons que havien de ser forts, que ser els millors, que les relacions basades en la competència donen poder. A ells se'ls va dir que tenien el poder de la racionalitat, que sempre haurien de saber què fer, que haurien de ser els proveïdors econòmics de la família i protegir a les dones, pobres éssers inferiors i indefensos,

¹⁶ Connel, R.W. "La organización social de la masculinidad" en Teresa Valdés y José Olavaria (eds), Masculinidades, Poder y Crisis. Chile, Santiago, Isis Internacional, FLACSO, 1997, pàgina 39.

poc dotats d'intel·ligència però hàbils sense igual per als destins de la casa i la criança dels nens i nenes.

La masculinitat hegemònica defensava que l'autoritat és masculina i s'exerceix amb força física, i durant segles els homes juraven que l'honra es renta amb sang i amb aquest sang van tacar la història, perquè l'home que és un vertader "mascle" sap i vol barallar. I durant aquests mateixos segles, els homes van perdre la possibilitat d'abraçar als seus fills i filles, de jugar amb ells, de sentir-se tristos i de plorar sense remordiment ni vergonya, de tenir relacions parelles i no dominants amb les dones.

En la masculinitat hegemònica estava la certesa implícita de què un home té un desig sexual sense límits per totes i per qualsevol dona i mai per un altre home. Així, la fidelitat va ser durant segles acceptada com una impossibilitat per als homes però imprescindible en una dona. Els homes van aprendre abraçades i carícies de conquesta i no de compartir i sentir.

L'amor no era possible entre dos éssers amb genitals iguals i durant gaires segles, l'home que desitjava sexual o amorosament a altres homes era vist com la negació del masculí, era associat a la dona, considerada com el costat feble de l'espècie humana. L'homosexualitat, en l'ideologia patriarcal, "és el celler de tot el que és simbòlicament expel·lit de la masculinitat hegemònica, (...) associant-se fàcilment a la feminitat"¹⁷. L'homosexualitat va ser durant molts i molts segles considerada com una malaltia, com una desviació de comportament d'homes i dones, com una amenaça per a la tan ben establida divisió sexual del treball i de la vida. I els homes van aprendre que entre homes no hi ha tendresa.

La masculinitat hegemònica, exercida durant segles pels homes va ser també construïda per les dones, perquè té a veure amb l'exercici de les formes apreses socialment de ser home i de ser dona. Les formes de construir-se home i dona s'han reproduït a través dels temps, en cada societat, en cada família, en cada persona, home i dona.

Però també al llarg del temps, va haver-hi resistències a l'hegemonia dels cossos empresonats en relacions desiguals. En particular en els anys 70, les importants conquestes de les dones a l'entrada al mercat de treball, en el control del seu cos i de la reproducció, a parell amb la seva cada vegada major implicació en les lluites polítiques de l'època, va fer moure la identitat masculina hegemònica, la qual cosa va afectar necessàriament els barons i va comportar a una *crisi de la masculinitat*. Aquesta crisi va permetre als homes repensar la seva forma de ser home, començar a alliberar-se de la camisa de forces d'aquesta masculinitat hegemònica i a desitjar i provar altres formes de ser home.

¹⁷ Connel, R.W. "La organización social de la masculinidad" en Teresa Valdés y José Olavaria (eds), *Masculinidades, Poder y Crisis*. Chile, Santiago, Isis Internacional, FLACSO, 1997, pàgina 40/41.

Així, fins i tot essent relativament pocs i poc divulgats, és fonamental parlar sobre l'estudi de les Masculinitats (Men's Studies), és a dir, els corrents teòrics que estudien la masculinitat, i que s'han dedicat a "la visibilización i crítica de l'existència d'una masculinitat hegemònica i dominant, excloent i agressiva, model genèric per a la dominació del baró sobre les dones i sobre altres barons"¹⁸. Van sorgir en la dècada dels 80, Estats Units, Canadà, Anglaterra i Suècia i van guanyant cada vegada més investigadors i investigadores.

"Alguns dels autors més rellevants fan referència a la construcció social de la masculinitat i de l'emergència d'una masculinitat hegemònica que no sols oprimeix les dones sinó a altres masculinitats subordinades (Connel, 1995; Kaufman 1997; Kimmel, 1997). Així mateix, no és possible entendre aquests estudis sense els antecedents del feminisme tant polític com acadèmic. Un altre antecedent d'importància és el desenvolupament dels cridats estudis gai que són representatius dels primers homes que comencen a preguntar-se sobre la seva identitat i a trencar amb la masculinitat hegemònica"¹⁹.

Al contrari dels feminismes, la creació de moviments socials en aquest camp de les masculinitats no és tan profusa, però els seus objectius són clars:

"Què és el que pretenen els moviments reivindicatius de les masculinitats actualment? No es pretén lluitar "contra" les dones o el feminisme, ja que no se'ls veu com a moviments antagònics, sinó com a grups coincidents en si més no dos punts bàsics: el d'ampliar els conceptes de democràcia i d'igualtat, i en l'objectiu de tractar de "construir una explicació teòrica que els permeti transformar les seves vides" d'una forma menys dolorosa i des de la pràctica en la quotidianitat, per forjar-se una nova identitat, que com a homes els impedeixi continuar sent opressors."²⁰

Així, es ve observant un creixement en el nombre i impacte d'organitzacions d'homes contra la violència masclista, que recolzen les lluites de les dones (pro feministes), o que organitzen grups de suport per repensar la construcció dels seus rols de gènere d'una forma més equitativa i socialment justa.

¹⁸ Garcia, Carlos y Gómez, Freddy. La Masculinidad como campo de estudio y de acción social. Universidad de Antioquia, 2000.

¹⁹ Benno de Keijzer. Hasta donde el cuerpo aguante: Género, Cuerpo y Salud Masculina. In <http://www.estudiosmasculinidades.buap.mx/paginas/reporteBenodekeijzer.htm>.

²⁰ Alfonso Hernández in <http://www.latarea.com.mx/articu/articu8/hernandez8.htm>.

1.3.3. CONCLUSIONS

Aquest capítol va obrir una panoràmica sobre les dinàmiques de canvi en les desigualtats de gènere, des dels diferents moviments socials i corrents acadèmics que van ser posicionant cada vegada més aquest tema a l'agenda pública. El [mòdul 3](#) aprofundirà sobre les dificultats i possibilitats dels homes i les dones en la construcció de la seva ciutadania.

Si mirem cap endarrere la panoràmica de la igualtat entre homes i dones sembla encoratjadora, al llarg del cronos i del món, molts han estat els canvis que es van donar en les vides d'homes i dones que avui es van acostant a una relació més paritària. No obstant això, en l'aquí i ara de les nostres realitats, constatem que la igualtat d'oportunitats entre homes i dones, en les diferents àrees de la vida (treball productiu i reproductiu, educació, ciutadania, oci, etc.) necessita els nostres esforços diaris. Moltes i molts van ser i són les dones i els homes que, sols, poc o molt acompanyats, cerquen canviar les desigualtats de gènere dels seus petits mons. Les transformacions socials es fan cada dia, gairebé tots els dies de les nostres vides, però en general només són visibles molts anys o moltes generacions després, la qual cosa per vegades costa a aquells i aquelles ansiosos per transformacions socials immediates i radicals o els i les desinteressats del món nacional o global.

La democràcia es construeix lentament pas a pas, gest a gest, en la vida quotidiana, en les nostres formes de relació amb els i les altres, quan considerem que tenen exactament els mateix drets que una/o.

1.4. GÈNERE I EDUCACIÓ

1.4.1. UNA MICA D'HISTÒRIA

També al camp de l'educació, homes i dones han patit trajectòries diferents i desiguals. S'ha assistit durant molts segles, a la paradoxa de ser negat a les dones el dret a l'educació i alhora, de ser acusades de no saber res i de no tenir capacitats per aprendre. El genocidi de dones a Europa (entre els segles XV i XVII) amb l'acusació de bruixeria (conegut també com a caça de bruixes), és un exemple del recel que existia en el saber de les dones; gran part de les vertaderes bruixes eren dones amb importants coneixements de religió, química, alquímia, botànica, ciències naturals, farmacologia, etc. El seu coneixement de plantes i verins, probablement ultrapassava el dels metges masculins contemporanis, com en Paracels²¹ que va manifestar que gran part dels seus coneixements haurien estat apresos amb les dones del poble.

Moltes dones s'han distingit a través de la història, grans escriptores, metgesses, músiques, pintores, malgrat haver estat absents dels grans manuals d'història. Algunes d'elles són Hildegard de Bingen, Cristina de Trepitgen i Francesca Bonnemaïson.

Hildegard de Bingen va néixer el 1098 a Alemanya i des de nena va ser tancada en un convent, sent més tard abadessa, fundadora d'altres ordes religiosos i consellera política de diverses eminències eclesiàstiques, entre les quals el Papa. S'ha distingit en medicina, història natural, mineralogia, cosmologia i teologia. Va ser també notable compositora, amb un repertori de més de 74 peces musicals i va ser l'autora de la primera òpera europea.

Cristina de Trepitgen, va viure en el segle XV a Itàlia i ha estat una pionera de les intel·lectuals feministes. Es va distingir en història, filosofia, bibliografia e poesia. Fortament atacada per les seves conviccions i per ser dona, ha estat una apassionada defensora del dret a l'educació de les dones. El 1405, publica una de les seves obres més famoses, La ciutat de les Dames, on imagina l'existència d'una ciutadella, un espai públic, on les dones puguin participar en les decisions no com invitades sinò com a ciutadanes.

Francesca Bonnemaïson, és sens dubte un nom de referència en l'història del dret a l'educació de les dones. També coneguda com a educadora de ciutadanes, la catalana Francesca va ser una dona emprenedora i amb un fort sentit artístic i creatiu, que va saber utilitzar els seus coneixements i posició social per oferir a les dones de la seva època i de les

²¹ Paracelso (1493-1541) va ser un important metge suís, que es va imposar contra la idea predominant en la seva època que la cirurgia era una activitat marginal relegada als barbers. Les seves investigacions es van bolcar sobretot en el camp de la mineralogia, i va produir remeis o medicaments amb l'ajuda dels minerals per destinar-los a la lluita del cos contra la malaltia. Es diu que va ser un precursor de l'homeopatia.

següents, l'oportunitat de formar-se i aprendre en llibertat. El 1881 va crear l'Escola de la Dona, que avui continua funcionant amb més de 2000 estudiants que cursen alguna de les seves especialitats de formació específica no reglada, com per exemple: humanitats, tecnologies de la informació i la comunicació, cuina, idiomes, polítiques d'igualtat i gènere, art, il·lustració o moda. L'any 1909 creguí una biblioteca per a dones amb l'objectiu de millorar el nivell cultural de la dona treballadora i un any després es funda l'Institut de la Cultura, un espai que es va iniciar oferint conferències i classes sobre variats temes com a feminisme, taquigrafia, costura, delineació o educació física. "Tota dona val més quan lletra aprèn" és un eslògan que es troba escrit al sostre de la Biblioteca Francesca Bonnemaison, que recorda la lluita d'aquesta dona per crear i mantenir un espai de creació i educació per a dones, en una altura en què aquestes no eren fins i tot reconegudes en els espais oficials del coneixement.

Malgrat que algunes dones van ser reconegudes en les seves èpoques pels seus mèrits intel·lectuals i científics, van ser moltíssimes més les dones que van veure negats el seu dret a tenir una educació i una professió en igualtat de condicions amb els homes. Aquí s'encreua no sols la variable de gènere com també la de classe social, perquè l'educació per a tots i totes és una conquesta recent en molts països del món.

Tot i ser avui reconegut el dret de les dones a assistir a l'escola i a l'educació superior, la qual cosa a Espanya, va començar a donar-se molt tímidament a la fi del segle XIX²², ha estat segueix essent, un llarg procés garantir els drets de les dones a l'educació i a un ocupació digna, en igualtat de condicions amb els homes.

1.4.2 L'EDUCACIÓ AVUI

Actualment, el dret a l'ensenyament primari universal i promoure la igualtat entre els gèneres i l'autonomia de la dona són dos dels principals Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni (ODM), proposats per les Nacions Unides com a metes a aconseguir fins a l'any 2015.

El dret a l'educació, mirat des d'una perspectiva de gènere, està relacionat no sols amb l'accés a l'escola com també amb la qualitat de l'ensenyament i la necessitat tenir un context educatiu que promogui realment la igualtat d'oportunitats entre homes i dones. A continuació veurem cadascun d'aquests aspectes.

²² Les primeres i minoritàries promocions de dones que van estudiar a la Universitat a Espanya van ocórrer entre 1873 i 1910.

1.4.2.1 L'ACCÉS A L'EDUCACIÓ

Amb relació al primer ODM, aconseguir l'educació primària universal, l'ONU²³ estima que, en el món, hi ha més de 115 milions de nens en edat d'assistir a l'escola primària que, al no poder acudir a ella, es veuen privats d'exercir aquest dret humà. Majoritàriament, es tracta de nens procedents de llars pobres, les mares del qual ben sovint tampoc han rebut educació formal.

D'acord amb el informe més recent de la UNESCO²⁴ sobre l'estat mundial de l'Educació Per a Tots (EPD), les nenes i les dones continuen essent les més excloses del sistema educatiu a nivell mundial, malgrat que es registren canvis positius: el nombre de nens i nenes escolaritzats en l'ensenyament primari va augmentar de 647 a 688 milions entre 1999 i 2005. En l'Àfrica Sursahariana va augmentar 36% i a Àsia Meridional i Occidental 22%. En conseqüència, el nombre de nens i nenes sense escolaritzar ha disminuït i el ritme d'aquesta disminució s'ha accelerat després de 2002.

Ja amb relació a l'analfabetisme, d'acord amb el mateix document, la situació continua essent molt preocupant i revela que les polítiques d'educació al nivell mundial segueixen no prestant l'atenció suficient a aquest tema. La situació a escala mundial en aquest àmbit és preocupant, ja que una de cada cinc persones adultes –i una de cada quatre dones– són analfabetes. Malgrat que la taxa d'alfabetització de les persones adultes als països en desenvolupament va passar del 68% al 77% entre el període 1985–1994 i el període 1995–2004, en el món hi ha 774 milions de persones adultes que no tenen competències elementals en lectura, escriptura i càlcul. Un 64% d'elles són dones i aquest percentatge s'ha mantingut pràcticament inalterat des de principis del decenni de 1990.

El cas d'Espanya és de compliment perquè es va anul·lar el pagament de la matrícula, tornant l'ensenyament primari gratuït i és indicat com un dels països que complirà amb el segon Objectiu del Mil·lenni, assolir la paritat a l'accés a l'educació fins a l'any 2015.

²³ http://www.un.org/spanish/millenniumgoals/goal_2.html.

²⁴ Informe de Seguimiento: "Educación para todos en 2015: ¿alcanzaremos la meta?". UNESCO, 2008
http://portal.unesco.org/education/es/ev.php-URL_ID=49591&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

1.4.2.2 EL GÈNERE A L'ESCOLA

En relació al segon ODM, promoure la igualtat entre els gèneres i l'autonomia de la dona, l'ONU ressaltava el següent:

La discriminació de gènere en l'educació es dona també dins del sistema educatiu i afecta molt en particular a les dones però també als barons, estant a més a més relacionada amb altres variables, com la pertinença ètnica, religiosa, social o l'orientació sexual.

És clar que la desigualtat és una variable transversal que afecta homogèniament tots els estrats socials en què les dones i la resta de grups discriminats se situa; el patriarcat no és una estructura d'opressió autònoma, concentrat en les relacions de subordinació de les dones als homes, sinó un conjunt indiferenciat d'opressions, de sexe, raça, gènere, ètnia i condició social. (...) Per aquesta raó, el Comitè va recalcar la necessitat que els Estats eliminin les actituds i estereotips discriminatoris, així com els costums i pràctiques persistents de les tradicions que han posat a les dones en posicions inferiors.²⁵

És així important considerar com es construeix a l'escola les identitats femenines i masculines, com s'integra o no les qüestions de gènere en el currículum escolar i en els currículums ocults²⁶.

"Els problemes relacionats amb l'escolarització de les nenes no es troben deslligats del contingut de l'educació. Al contrari, els estereotips de gènere, les amenaces a la seguretat emocional de les nenes i el currículum insensible a les qüestions de gènere conspiren directament contra la realització del dret a l'educació"²⁷.

La promoció o no d'una equitat de gènere pot ser observada en les relacions interpersonals entre estudiants, entre aquests i els i les docents, i en les polítiques educatives. Alguns problemes i estereotips a nivell mundial, identificats pel Relator Especial de Nacions Unides (FNUAP)²⁸ sobre les qüestions de gènere a l'escola, són els següents:

- Baixes expectatives dels mestres i mestres, relacionades amb les habilitats intel·lectuals, ja que es creu que les nenes són inherentment menys intel·ligents que els nens.

²⁵ V. Muñoz Villalobos. "El derecho a la educación de las niñas. Informe del Relator Especial sobre el derecho a la educación". E/CN.4/2006/45. Comisió de Drets Humans de l'ONU.

²⁶ S'entén per currículum ocult l'"estructura que no és reconeguda oficialment per docents, administratius i estudiants, però que té un impacte significatiu; en general està determinat pels valors, actituds i conductes apropiades" in <http://www.monografias.com/trabajos17/curriculum-oculto-estrategia/curriculum-oculto-estrategia.shtml#tipos>.

²⁷ V. Muñoz Villalobos. "El derecho a la educación de las niñas. Informe del Relator Especial sobre el derecho a la educación". E/CN.4/2006/45. Comisió de Drets Humans de l'ONU.

²⁸ V. Muñoz Villalobos. "El derecho a la educación de las niñas. Informe del Relator Especial sobre el derecho a la educación". E/CN.4/2006/45. Comisió de Drets Humans de l'ONU.

- Els mestres i mestres ofereixen menor retroalimentació a les nenes. S'afirma que les nenes tenen vuit vegades menys contacte amb els mestres que els nens.
- Els i les mestres sovint afirmen sentir-se més satisfets d'ensenyar a nens que a nenes.
- Les nenes tenen menors expectatives sobre si mateixes a l'escola i fora de l'escola pensen que el seu futur consisteix primàriament a ser esposes i mares.
- Les baixes expectatives de les mestres i de les nenes són reforçades per llibres de text, currículum i materials d'avaluació en què no apareixen les figures femenines.
- Usualment els nens tenen suficient espai per practicar certs esports, mentre que a les nenes no els hi ofereix el mateix espai.
- Els premis i èxits obtinguts per les nenes no es reporten ni divulguen tan profusament com els obtinguts pels nens.
- Hi ha una clara tendència a utilitzar llenguatge sexista.
- Les nenes són víctimes d'assalts sexual i fustigació per part de mestres i companys.
- Les autoritats educatives sovint no són conscients d'aquest tipus d'atacs i fins i tot poden mostrar-se poc inclinats a intervenir, especialment si consideren que semblant conducta és "natural".

Així, encara d'acord amb la mateixa font, és important tenir en compte que el dret a l'educació de les nenes no pot ser tractat al marge de les qüestions de gènere; i aquestes qüestions certament no sols afecten els drets de les dones, sinó que a més a més plantegen la necessitat de pensar en una nova masculinitat que sigui sensible, responsable i proactiva amb la igualtat, la justícia i la solidaritat.

En el marc de desigualtat i discriminació estructural que es troba en la base dels processos de socialització i construcció dels estereotips de gènere en molts sistemes educatius, també els nens i els adolescents barons, es troben comunament condicionats o són incitats a comportaments intolerants o obertament violents.

“Examinar la construcció de la masculinitat i el rol que aquesta juga en el procés de desenvolupament no és llavors un simple exercici analític, sinó que té implicacions útils i urgents per millorar la qualitat de vida en cada país i hauria de comprometre els homes en la gestió del canvi dirigit a l'establiment d'una cultura de drets humans en l'institució escolar.”²⁹

Una altra de les principals reivindicacions de les organitzacions i organismes que defensen l'equitat de gènere a les escoles, és la urgent revisió de programes i manuals escolars des d'una perspectiva de gènere, a fi d'abandonar el seu caire androcèntric i incloure també referències de dones.

“La necessitat d'aprofundir en la realització dels drets humans de les nenes i les adolescents en l'àmbit escolar està produint noves tendències pedagògiques que plantegen la superació de les formes segregacionistes del currículum i aposten a la construcció d'un model en què s'integra l'experiència d'homes i dones, amb un tractament equitatiu que vagi més enllà dels tradicionals pressupostos sobre el gènere. L'aportació concreta que s'espera dels mestres i mestres per a aquest fi és una qüestió urgent.”³⁰

Es mostra així necessari utilitzar les “ulleres de gènere” en la feina educativa, per entendre i atendre amb perspectiva de gènere als joves homes i dones que fan de l'espai escolar la seva segona casa.

1.4.3. ALGUNES CONCLUSIONS

Volem compartir algunes de les recomanacions de l'ONU³¹ per ultrapassar les necessitats o dificultats detectades per aconseguir l'equitat de gènere en l'àmbit educatiu:

- Desenvolupar experiències concretes, projectes i programes dirigits que les nenes i les adolescents tinguin participació activa en l'identificació de les seves necessitats educatives, socials i culturals, que els permetin proposar solucions basades en el seu propi coneixement i experiència.
- Establir polítiques educatives i plans concrets per desenvolupar l'educació intercultural.

²⁹ V. Muñoz Villalobos. “El derecho a la educación de las niñas. Informe del Relator Especial sobre el derecho a la educación”. E/CN.4/2006/45. Comisión de Derechos Humanos de l'ONU.

³⁰ V. Muñoz Villalobos. “El derecho a la educación de las niñas. Informe del Relator Especial sobre el derecho a la educación”. E/CN.4/2006/45. Comisión de Derechos Humanos de l'ONU.

³¹ V. Muñoz Villalobos. “El derecho a la educación de las niñas. Informe del Relator Especial sobre el derecho a la educación”. E/CN.4/2006/45. Comisión de Derechos Humanos de l'ONU. Opus cit.

- Garantir suficients espais físics destinats al joc, esport i recreació de les nenes, en condicions d'igualtat amb els nens.
- Promoure programes de compensació econòmica per a famílies pobres que tinguin com a fi assegurar que les seves filles, igual que els seus fills, siguin enviades a l'escola.
- Dissenyar i divulgar mecanismes adequats, pràctics i senzills perquè les nenes i adolescents puguin denunciar amb total seguretat i confidencialitat els actes de violència de què siguin víctimes als centres educatius o els seus entorns.

Com ja va ser referit anteriorment la igualtat de gènere a l'escola està relacionada també amb la igualtat de gènere en el mercat laboral. L'orientació vocacional, aliada a les pressions familiars i socials sobre els joves homes i dones, continua determinant les eleccions i oportunitats professionals d'uns i d'altres:

“És crucial aconseguir la paritat en l'educació (en l'educació primària i nivells següents) perquè les dones participin plenament en la societat i en l'economia mundial. No obstant això, en massa països les nenes queden ressegades. Entre els nombrosos beneficis d'una educació de bona qualitat es compta la seguretat que entranya un ocupació remunerat, però amb massa freqüència les dones són relegades a llocs mal pagats i que no brinden seguretat. Encara que ha augmentat el percentatge de dones que ocupen ocupacions remunerades en els sectors no agrícoles, en moltes regions continuen representant una petita minoria dels treballadors assalariats, amb una representació excessiva en el sector informal”³².

Promoure l'equitat de gènere en l'àmbit educatiu és fonamental per poder contribuir a garantir a les noies i als barons un futur professional i personal en què ambdós puguin tenir les mateixes oportunitats laborals. A Espanya, malgrat que és cada vegada més preocupant que els barons presentin menor rendiment escolar que les nenes i que hi hagi major percentatge de dones en l'ensenyament superior³³, això no es reflecteix després en el mercat de treball, on les dones continuen essent més excloses dels llocs amb més poder de decisió i on tenen condicions laborals desiguals comparativament als barons.

En aquest sentit, és molt important tenir en compte les desigualtats de gènere existents en les diferents àrees, perquè només mirant el món i les relacions humanes amb les ulleres de gènere, podrem contribuir a la transformació de les mateixes.

³² http://www.un.org/spanish/millenniumgoals/goal_2.html.

³³ Informe de Seguimiento: “Educación para todos en 2015: ¿alcanzaremos la meta?”. UNESCO, 2008 http://portal.unesco.org/education/es/ev.php-URL_ID=49591&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, pàgina 356.

BIBLIOGRAFIA

- Benno de Keijzer. Hasta donde el cuerpo aguante: Género, Cuerpo y Salud Masculina. In <http://www.estudiosmasculinidades.buap.mx/paginas/reporteBenodekeijzer.htm>
- Comas d'Argemir, Dolors. "Trabajo, Género y Cultura. La construcción de desigualdades entre hombres y mujeres" Icaña, Institut Català d'Antropologia. Barcelona. 1995.
- Connel, R.W. "La organización social de la masculinidad" en Teresa Valdés y José Olavaria (eds), Masculinidades, Poder y Crisis. Chile, Santiago, Isis Internacional, FLACSO, 1997.
- Ensignia, J. y S. Yáñez, editores. Sindicalismo, género y flexibilización en el Mercosur y Chile. Inserción laboral femenina. Fundación Friedrich Ebert. 1999.
- García, Carlos y Gómez, Freddy. La Masculinidad como campo de estudio y de acción social. Universidad de Antioquia, Colombia, 2000.
- Hernández, Alfonso. La tarea, Revista de Educación y Cultura de la sección 47 del SNTE in <http://www.latarea.com.mx/articu/articu8/hernandez8.htm>
- Miles, Rosalind. The women's history of the world, s/l. Paladin Books, 1989 citado en "Manual de Formação de Formadores/as em Igualdad entre Mujeres y Hombres". Presidencia do Conselho de Ministros e Ministerio da Segurança Social y do Trabalho. Lisboa 2003.
- Murillo, Soledad. "Pacto Social o negociación entre géneros en el uso del tiempo laboral" en Carrasco Cristina (edit)" Tiempos, trabajo y género". Publicacions Universitat de Barcelona. 2001.
- Parella Rubio, Sonia. "Mujer, inmigrante y trabajadora: la triple discriminación". Anthropos, Madrid. 2003.
- Proquidad/GTZ. Género y cambio en la cultura organizacional. Colombia 2000, pp. 15.
- Rubio, Sònia. La conciliación de la vida familiar y laboral a debate. Riesgos y oportunidades desde una perspectiva de género in <http://www.equalitaca.org/nuevaitaca/novedades/enlaces/49/documentotecnicoforo.pdf>
- Scott, Joan. "La dona treballadora en el segle XIX". En Dubby, G i Perrot, M (direcció). Història de Les Dones a Occident. Taurus Madrid. 1993.

-“El gènere: una categoria útil per a l'anàlisi històrica” en Lames, Marta (comp.) “El Gènere, la construcció cultural de la diferència sexual”. Mèxic: UNAM Grup Editorial Miguel Ángel Porrúa, 1997.
- V. Muñoz Villalobos. “El derecho a la educación de las niñas. Informe del Relator Especial sobre el derecho a la educación”. E/CN.4/2006/45. Comisión de Derechos Humanos de la ONU.

WEBS CONSULTADES

- http://www.un.org/spanish/millenniumgoals/goal_2.html
- Informe de Seguimiento: “Educación para todos en 2015: ¿alcanzaremos la meta?”. UNESCO, 2008 http://portal.unesco.org/education/es/ev.php-URL_ID=49591&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- <http://www.equalitaca.org/nuevaitaca/novedades/enlaces/49/documentotecnicoforo.pdf>
- http://www.aulaintercultural.org/IMG/pdf/liberacion_mujer_arabe.pdf